

ВІДГУК

офіційного опонента доктора економічних наук, професора

АВАНЕСОВОЇ НІНИ ЕДУАРДІВНИ

на дисертаційну роботу

МАЩЕНКО МАРИНИ АНАТОЛІЇВНИ НА ТЕМУ

«Теоретико-методологічні основи забезпечення інвайронментальної безпеки промислових підприємств залізничного транспорту»,

яка подана до захисту в спеціалізовану вчену раду Д.64.820.05

Українського державного університету залізничного транспорту на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)

На відгук надані дисертація, автореферат дисертації здобувача. Дисертація представлена на 511 сторінках. Матеріали дисертації проілюстровані 58 рисунками і 31 таблицею, а також містить 12 додатків на 102 сторінках, 37 сторінок – список використаних джерел із 326 найменувань. Анотації та список публікацій здобувача займають 23 сторінки. Обсяг основного тексту дисертації складає 369 сторінки.

Автореферат представлений на 43 сторінках (без урахування анотацій), містить 7 таблиць і 16 рисунків, список опублікованих автором праць за темою дисертації із 54 найменувань.

1. Актуальність теми дисертації та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами

Зміни соціально-еколого-економічної системи національної економіки України за останнє десятиріччя свідчать про наявність серйозних екологічних та економічних протиріч. Подальший соціально-економічний розвиток національної економіки можливий за рахунок радикальних заходів для підтримання економічного, природного та людського балансу. Відсутність динамічного зростання, порушення оптимального балансу та збалансованості соціально-еколого-економічної системи спричинені, насамперед, виснаженням сировинних ресурсів, зниженням потенціалу асиміляції довкілля, нераціональним використанням природних ресурсів.

Ці фактори впливають на виробників та споживачів щодо пошуку більш ефективних, інноваційних моделей виробництва та споживання продукції (послуг, робочих місць). Особливо актуальним завданням соціально-еколого-економічних перетворень є створення та доведення стратегії екологічно-орієнтованого розвитку в контексті переходу національної економіки України до принципів сталого розвитку.

Сьогодні, незважаючи на численні та вагомі наукові досягнення у дослідженні теоретико-методологічних основ сталого розвитку національної економіки України, не існує уніфікації теоретичних підходів до формування механізму забезпечення інвайронментальної безпеки. В зв'язку з цим тема

дисертаційного дослідження, що присвячена формуванню теоретико-методологічного підґрунтя, методичних підходів і практичних рекомендацій щодо забезпечення інвайронментальної безпеки промислових підприємств залізничного транспорту, є актуальною.

Актуальність теми також підтверджується тим, що основні результати і рекомендації, що наведені в дисертації наукові результати і висновки дисертаційного дослідження є складовою розробок Харківського національного університету будівництва та архітектури в межах науково-дослідної роботи кафедри економіки за темою «Проблеми адаптації соціально-економічних систем до екзогенних змін» (номер державної реєстрації 0118U001941, 2019 р.), де автором визначено роль державно-приватного партнерства як механізму забезпечення інвайронментальної безпеки соціально-економічних систем. Теоретичні положення дисертаційної роботи використано при виконанні наукових досліджень Української інженерно-педагогічної академії за темою «Управління розвитком суб'єктів господарювання на засадах інноваційної економіки» (номер державної реєстрації ДР 0119U000326, 2019 р.), де автором було визначено сутність інвайронментальної безпеки промислового підприємства в умовах структурних перетворень.

Мета дисертаційної роботи відповідає темі дослідження. Поставлені задачі розвивають перелік завдань, які необхідно вирішити для досягнення поставленої мети. Об'єкт і предмет дослідження визначені вірно.

2. Ступінь, обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність і новизна

Аналіз дисертаційної роботи дозволив встановити такі основні наукові положення, висновки і рекомендації, що відрізняються новизною і дозволяють присвоїти дисертанту науковий ступінь доктора економічних наук.

- автором визначено, що інвайронментальна безпека – це стан захищеності економіки та навколишнього середовища, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатний до вирішення проблем збалансованого розвитку економіки й поліпшення стану навколишнього середовища, що сприяє розробці й реалізації національних концепцій екологічно стійкого розвитку й механізму його забезпечення (с. 50-54);

- на основі дослідження показників інвайронментальної безпеки, чинників і критеріїв, які її визначають, автором побудовано взаємозв'язок завдань і пріоритетів інвайронментальної безпеки, що дозволить спрямувати стратегію інвайронментальної безпеки на сталий розвиток, збереження якості життя, сприяння екологічній безпеці, охороні здоров'я та демографічним умовам (с. 55-62);

- автором запропоновано визначати інвайронментальна безпеку підприємства як поєднання економічної, екологічної та соціальної складової. Принциповою відмінністю авторського підходу є врахування соціальної складової, яка складається з продовольчої, демографічної, гуманітарної, біологічної та політичної безпеки. Це в сукупності дозволить визначати

пріоритетні напрямки державної політики у сфері забезпечення інвайронментальної безпеки (с. 98-102);

- автором запропоновано методичний інвайронментальний підхід щодо раціонального використання природних ресурсів, яких складається з п'яти етапів, а саме: моніторинг стану природних ресурсів, аналіз витрат на охорону та раціональне використання природних ресурсів, розробка пріоритетних напрямів природоохоронної діяльності, визначення ефективності впровадження розробки природоохоронної діяльності, прогнозування соціально-еколого-економічного розвитку держави (с. 78-84);

- автором запропоновано визначити реалізацію інвайронментальної безпеки підприємства як процес комплексного корінного перетворення організаційно-структурної, фінансово-економічної, виробничо-технічної, інформаційної, управлінської структур, відносин власності господарських суб'єктів з метою забезпечення життєздатності та розвитку підприємства (с. 99-102);

- автором запропоновано у якості первісних оцінок критеріальної оцінки соціальної безпеки у рамках інвайронментальної безпеки використовувати соціальні відносини, соціальну структуру, соціальні конфлікти та де соціалізацію суспільства, яким почергово відповідають такі показники, як рівень безробіття, децільний коефіцієнт, мінімальна заробітна плата й індекс людського розвитку. Це дозволить сформування інтегральний показник соціальної безпеки, який, в свою чергу, буде складовим загального показника інвайронментальної безпеки сумісно з інтегральним показником економічної безпеки та інтегральним показником екологічної безпеки (с. 125-128);

- автором визначено, що до принципів раціонального природокористування в рамках інвайронментальної безпеки відносяться: забезпечення суспільного інтересу до ресурсів природи, забезпечення відтворення ресурсів природи і екологічний менеджмент. Виокремлення цих принципів дозволить розробити напрямки оптимального використання природних ресурсів для задоволення виробничих потреб і забезпечення відтворення природного капіталу (с. 136-138);

- побудовано механізм забезпечення інвайронментальної безпеки держави, який являє собою систему організаційно-економічних і правових заходів щодо запобігання соціально-еколого-економічним загрозам та містить у собі елементи, вимоги, функції та методи забезпечення інвайронментальної безпеки, а також інвайронментальні інструменти та методи державного регулювання, що дозволяє оптимізувати процес забезпечення інвайронментальної безпеки та сприяє досягненню соціальних, економічних і екологічних цілей сталого розвитку (с. 168-176);

- на основі процесного підходу автором визначено, що управління інвайронментальною безпекою підприємства визначається як сукупність взаємодіючих процесів, які відбуваються у внутрішньому середовищі підприємства і забезпечують реалізацію поставлених цілей з урахуванням чинників зовнішнього середовища, що дозволяє визначити надійну

методологічну основу розуміння взаємозв'язку питань безпеки на рівні підприємства або групи підприємств та розробити підходи до забезпечення працівників підприємства ефективними засобами підтримки інвайронментальної безпеки (с. 178-186);

- автором запропоновано концептуальну схему управління соціально-еколого-економічними процесами промислових підприємств у стратегічній перспективі, яка передбачає розробку збалансованої між економічними цілями розвитку підприємства та негативними наслідками від його впливу на навколишнє середовище і суспільство активної чи пасивної інвайронментальної стратегії у залежності від соціально-еколого-економічних цілей, що дозволить оптимізувати соціально-еколого-економічну політику підприємства (с. 201-206);

- автором визначено, що процес побудови системи індикаторів інвайронментальної безпеки промислового підприємства являє собою процес послідовного проходження етапів визначення мети та завдань діагностики стану інвайронментальної безпеки промислового підприємства, підбору й оброблення необхідної інформації та, безпосереднього, формування системи індикаторів інвайронментальної безпеки промислового підприємства, результатом якого є визначення рівня інвайронментальної безпеки промислового підприємства як інтегрального показника, побудованого на основі сукупності соціально-економічних, техніко-технологічних, науково-інноваційних та управлінсько-організаційних індикаторів з обов'язковим врахуванням критеріїв, пов'язаних із зовнішнім і внутрішнім середовищем функціонування підприємства (с. 214-219);

- автором запропоновано визначати рівень інвайронментальної безпеки підприємства за допомогою інтегрального показника, який розраховано за середньо геометричною величиною від інтегральних показників комплексної оцінки її економічної, екологічної та соціальної складових, що, на відміну від існуючих, враховує рівень значущості кожного показника відповідної системи та дозволяє визначити поточний стан інвайронментальної безпеки підприємства (с. 218-228);

- запропоновано визначати організаційно-економічну модель функціонування ДПП у сфері забезпечення інвайронментальної безпеки як систему зі зворотнім зв'язком, яка складається з економічної, екологічної та соціальної підсистем та реалізує через механізм взаємодії з органами державної влади та ринковими інституціями (банківські установи, страхові та консалтингово-інжинірингові компанії) заходи щодо підвищення рівня інвайронментальної безпеки промислових підприємств, а також сприяє розповсюдженню передових досягнень науково-технічного прогресу та ресурсозберігаючих технологій, впровадженню у виробничий процес підприємств раціональних технологій їх організації та провідних зразків технічних засобів, підвищенню кваліфікації кадрів підприємств, впровадженню технологій екологобезпеченого виробництва (с. 284-289);

- визначено, що організаційно-економічний механізм державного рівня у рамках ДПП забезпечення інвайронментальної безпеки являє собою систему довгострокового взаємовигідного співробітництва суб'єктів взаємодії

(підприємства, ринкові інституції, державні установи) з метою забезпечення інвайронментальної безпеки, а також підготовки висококваліфікованих кадрів, обміну передовими технологіями, розповсюдження провідних зразків техніки та ресурсозберігаючих технологій, що дозволить забезпечити активний економічний розвиток промислових підприємств та підвищення функціональності й якості партнерської взаємодії (с. 289-293).

Практична реалізація запропонованої системи полягає в тому, що використання концептуальних положень, науково-методичних і практичних рекомендацій, обґрунтованих в дисертації, щодо забезпечення інвайронментальної безпеки промислових підприємств сприятиме підвищенню ефективності діяльності та конкурентоспроможності галузі.

Окрім цього, в дисертації одержано ще ряд наукових результатів, що мають елементи наукової новизни, але є менш значимі.

Наукові положення, висновки та рекомендації, що містяться у дисертації, в достатній мірі обґрунтовані. Виконане дослідження, свідчить про широку і глибоку обізнаність дисертанта з науковими працями вітчизняних і зарубіжних вчених, в яких досліджуються проблеми забезпечення інвайронментальної безпеки взагалі та промислових підприємств залізничного транспорту зокрема.

Достовірність і обґрунтованість наукових результатів, висновків і рекомендацій, сформульованих дисертантом забезпечується:

- вивченням дисертантом широкого кола теоретичних і методичних напрацювань вітчизняних і зарубіжних авторів щодо забезпечення інвайронментальної безпеки на різних рівнях: держава, регіон, галузь, підприємство;

- застосуванням загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, у т. ч. аналіз і синтез, системний підхід, методи теоретичного узагальнення, класифікації, методи структурно-логічного та семантичного аналізу, таксономічний аналіз, метод експертних, експертні та статистичні методи, метод аналізу ієрархій та метод декомпозиції, графічний;

- врахуванням положень законодавчої і нормативної бази у сфері економіки залізничного транспорту, використанням даних Державної служби статистики України, матеріалів українських і зарубіжних періодичних друкованих видань.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій підтверджується належним рівнем обґрунтування та логікою викладення матеріалу.

Кваліфіковане їх використання дозволило дисертанту зробити особистий внесок у розробці теоретико-методологічного підґрунтя, методичних підходів і практичних рекомендацій щодо забезпечення інвайронментальної безпеки промислових підприємств залізничного транспорту, довести рекомендації та пропозиції до рівня їх практичного використання.

Достовірність та обґрунтованість результатів роботи підтверджується їх апробацією на міжнародних науково-практичних конференціях та публікаціями у фахових наукових виданнях.

3. Теоретична цінність і практична значущість наукових результатів

В сукупності одержані результати дослідження вирішують важливу науково-прикладну проблему розроблення теоретико-методичних положень, методичних підходів і практичних рекомендацій щодо забезпечення інвайронментальної безпеки промислових підприємств залізничного транспорту.

Практичне значення результатів дослідження полягає що використання концептуальних положень, науково-методичних і практичних рекомендацій, обґрунтованих в дисертації, щодо забезпечення інвайронментальної безпеки промислових підприємств сприятиме підвищенню ефективності діяльності та конкурентоспроможності галузі.

Результати дисертаційного дослідження отримали практичне застосування. Зокрема, концептуальна схема управління соціально-еколого-економічними процесами промислових підприємств у стратегічній перспективі реалізована в діяльності філії «Панютинський вагоноремонтний завод» АТ «Українська залізниця» (акт впровадження №01-06/1962 від 11.04.2019 р.), рекомендації щодо системи управління інвайронментальною безпекою – у діяльності ТОВ «Покровська садиба» (акт впровадження №138 від 15.03.2018 р.), рекомендації щодо визначення рівня інвайронментальної безпеки підприємства – ТОВ «Завод високовольтної апаратури» (акт впровадження №115 від 9.08.2017 р.); організаційно-економічний механізм державного рівня в рамках державно-приватного партнерства забезпечення інвайронментальної безпеки – у діяльності ТОВ «ТПК «Енергія» (акт впровадження №15 від 19.11.2018 р.), організаційно-економічна модель функціонування державно-приватного партнерства у сфері забезпечення інвайронментальної безпеки – у діяльності Департаменту економіки і міжнародних відносин Харківської обласної державної адміністрації (акт впровадження №197/01 від 21.03.2019 р.), система управління інвайронментальною безпекою – у діяльності виробничого підрозділу «Локомотивне депо Куп'янськ» регіональної філії «Південна залізниця» АТ «Укрзалізниця» (акт впровадження №313-22А/2019 від 16.04.2019 р.).

Окремі положення дисертаційного дослідження використовуються в навчальному процесі Українського державного університету залізничного транспорту при викладанні дисциплін «Економіка підприємства», «Конкурентоспроможність підприємства», «Стратегічне управління підприємством», «Конкурентна стратегія підприємств», «Економічне управління підприємством», «Економіка праці та соціально-трудова відносини»; при виконанні випускних кваліфікаційних робіт магістрів (довідка від 12.02.2019 р.).

Зареєстровано авторське право на науково-практичні твори «Методичний підхід до визначення комплексного показника інвайронментальної безпеки промислового підприємства» (свідоцтво №86857 від 15.03.2019 р.); «Аналіз підходів оцінювання інвайронментальної безпеки підприємств» (свідоцтво №86858 від 15.03.2019 р.); «Теоретико-методологічні підходи до структурної трансформації національних економічних систем» (свідоцтво №86856 від

15.03.2019 р.).

4. Оцінка повноти викладення наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях

Основні положення й висновки дисертаційної роботи викладено в 54 наукових працях, серед яких 1 одноосібна монографія, 4 колективних монографії, 30 статей у наукових фахових виданнях (з них 25, що входять до наукометричних баз даних), 1 – в інших виданнях; 18 – матеріали і тези доповідей на науково-практичних конференціях. Загальний обсяг наукових праць становить 48,5 друк. арк., з них особисто автору належать 44,25 друк. арк.

Основні положення й результати дослідження протягом 2010-2019 рр. пройшли апробацію та отримали позитивну оцінку на 3 Всеукраїнських та 15 Міжнародних науково-практичних конференціях: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Економічний розвиток України в сучасному просторі та часі» (Харків, 2010), Міжнародній науково-практичній конференції «Економічний розвиток України в сучасному просторі і часі» (Харків, 2013), 10 Міжнародній науково-практичній конференції «Образование и наука XXI века» (Софія, 2014), Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики» (Харків, 2015), Міжнародній науково-практичній конференції «Інформаційна та економічна безпека (INFECO-2016)» (Харків, 2016), X Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми соціально-економічного розвитку підприємств» (Харків, 2017), Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Економіко-правові засади формування та розвитку регіональної інфраструктури в умовах децентралізації економіки України» (Харків, 2018), X Ювілейній Міжнародній науково-практичній конференції «Європейський вектор модернізації економіки: креативність, прозорість та сталий розвиток» (Харків, 2018), Міжнародній науковій конференції «Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця» (Харків, 2018), Міжнародній науково-практичній конференції (Ужгород, 2018), Міжнародній науковій конференції «Актуальні питання економіки, обліку, фінансів та права» (Полтава, 2018), Міжнародній науковій конференції «Цифрова економіка: тренди та перспективи» (Тернопіль, 2018), IV Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Сучасний рух економіки» (Дніпро, 2018), XI Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми соціально-економічного розвитку підприємств» (Харків, 2018), II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Економічний розвиток України в контексті впровадження прогресивних інформаційних технологій та систем управління» (Київ, 2019), Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективні напрямки розвитку економіки, фінансів, обліку, менеджменту та права: теорія і практика» (Полтава, 2019), XV Міжнародній науково-практичній конференції «Научная мысль информационного века – 2019» (Польща, 2019), XXXIX Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної науки» (Санкт-Петербург – Астана – Київ – Відень, 2019).

5. Відповідність дисертації встановленим вимогам

Зміст дисертації, який складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків, відповідає поставленим завданням наукового дослідження.

Обсяг, структура і стилістичне оформлення дисертації відповідає встановленим вимогам щодо докторських дисертацій. Дисертація написана українською мовою, оформлена у повній відповідності до встановлених вимог.

Автореферат за структурою і технічним оформленням відповідає встановленим вимогам. Зміст автореферату відповідає змісту дисертаційної роботи.

6. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Підтверджуючи високий рівень теоретичних та прикладних досліджень, виконаних в дисертаційній роботі, необхідно звернути увагу на недоліки та дискусійні питання, які містяться в тексті дисертації. Основні з них такі:

1. На рис. 1.2 (с. 43) автором визначено основні завдання інвайронментальної економіки, які, більшою мірою, стосуються її екологічної складової. Враховуючи, що інвайронментальна економіка, як справедливо зазначає дисертант, є поєднанням економічної, соціальної та екологічної складових, доцільно було б повніше окреслити завдання економічної та соціальної складової.

2. Потребує пояснення визначення рівня безробіття як показника критеріальної оцінки соціальних відносин і індексу людського розвитку як показника критеріальної оцінки десоціалізації суспільства в рамках авторського визначення показників критеріальної оцінки соціальної складової інвайронментальної безпеки (рис. 2.5 с. 127).

3. На рис. 2.8 «Структурна схема екологічної модернізації національної економічної системи» (с. 146) автором визначено, що забезпечення екологічної безпеки населення, територій, підприємств базується на процесах екологічного інжинірингу. На нашу думку, доцільно було б охарактеризувати, по-перше, сутність екологічного інжинірингу та, по-друге, його взаємозв'язок з екологічним менеджментом у відповідності до міжнародних екологічних вимог, екологічної політики й екологічних можливостей держави.

4. В авторському визначенні взаємозв'язку елементів механізму забезпечення інвайронментальної безпеки держави (рис. 3.1 с. 158) зазначено, що інвайронментальні інтереси держави спрямовані на забезпечення режиму ефективного використання природних ресурсів з метою підтримки та приросту економічного добробуту суспільства та мінімізації збитків навколишнього середовища. Разом з тим, слід зазначити, що авторський підхід виглядав би більш обґрунтованим, якщо б інвайронментальні інтереси держави були розкриті у відповідності до концепції сталого розвитку.

5. На с. 171 роботи автор визначає принципи розподілу екологічних витрат (рис. 3.5). однак, у подальшому дослідженні не розкриває сутність зазначених принципів і не наводить механізмів їх застосування по відношенню

до різних суб'єктів господарської діяльності.

6. На рис. 4.2 дисертації (с. 216) і рис. 12 автореферату (с. 22) автор пропонує процес розробки системи індикаторів інвайронментальної безпеки промислових підприємств. В авторській розробці потребує уточнення місце соціальної складової інвайронментальної безпеки.

7. У п'ятому розділі автор проводить поглиблене вивчення моделей державно-приватного партнерства в США (рис. 5.3 с. 298) й європейських країнах (рис. 5.4 с. 299) та виокремлює їх особливості щодо мети створення, ступеня залученості учасників і розподілу ризиків між державними та приватними партнерами. Разом з тим, на нашу думку, дослідження мало б більш органічний характер, якщо б дисертант окреслив можливості застосування означених моделей в українській практиці господарювання.

8. Рис. 5.9 (с. 304), на нашу думку, потребує визначення каналів розподілу інформації у запропонованій автором організаційно-економічній моделі державно-приватного партнерства у сфері забезпечення інвайронментальної безпеки промислових підприємств залізничного транспорту, оскільки лівова частка партнерської взаємодії реалізується саме у сфері обміну інформацією.

Однак відмічені недоліки суттєво не впливають на позитивну загальну оцінку дисертаційної роботи Мащенко М.А.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Мащенко Марини Анатоліївни «Теоретико-методологічні основи забезпечення інвайронментальної безпеки промислових підприємств залізничного транспорту» являє собою закінчене, самостійне дослідження, що виконане на актуальну тему, на високому теоретичному і методологічному рівні, містить низку положень, що відрізняються науковою новизною.

За актуальністю, змістом, науковою новизною, теоретичною значущістю і практичною цінністю дисертаційна робота відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор – Мащенко Марина Анатоліївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Офіційний опонент –
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту
та публічного адміністрування
Харківського національного
університету будівництва та архітектури

УЧЕНИЙ
СЕКРЕТАР
Т. БАБІВСЬКА
11.07.19

Відомо отримано
спеціалізованою вченою
радою № 64.820.05
12. листопада 2019 р.
Учений секретар
Чорнобровка І.В.

Н. АВАНЕСОВА